

СЕПАРАТИЗМ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОСЕРЕДКІВ

Стаття присвячена вивченню сепаратизму у Великобританії. Розглянуті основні осередки поширення, причини, форми та інтенсивність проявів цього явища в Об'єднаному Королівстві. Сепаратизм різної інтенсивності має місце і в частинах, що входять до складу держави (Шотландія, Північна Ірландія, Уельс), і в Заморських Територіях та Коронних Землях, на які поширюється її суверенітет (Гібралтар, Чагос, острів Мен, Нормандські острови Гернси та Джерсі, Шетландські острови (острів Форвік Гольм) та ін.). Осередком з найбільш активними сепаратистськими настроями є Шотландія; в Уельсі, Північній Ірландії, Англії, інших територіях прояви сепаратизму є поміркованими або латентними. За формою прояву у Великобританії переважає сепаратизм сецесійний та іредентизм. Зазвичай, сепаратизм у Великобританії викликаний прагненням етнічних груп, що компактно проживають на її території, до створення власних держав. Країні доводиться протистояти цілій низці проблем, пов'язаних із сепаратизмом.

Ключові слова: сепаратизм, Великобританія, сецесія, іредентизм, автономія.

Постановка проблеми. Сепаратизм є однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу. Хоча дана проблема є внутрішньою для кожної окремо взятої країни, однак вона має значний негативний вплив і на міжнародний авторитет країн з осередками сепаратизму й на міжнародну обстановку в цілому. Сепаратистські рухи різної інтенсивності та значні осередки сепаратизму існують і в багатьох країнах Європи, але особливої уваги впродовж останніх років набули прояви сепаратизму у Великобританії. Колишній керманіч промислової революції, одна з найбільших європейських держав, високорозвинена постіндустріальна країна з одним з найбільших військових бюджетів світу, вона й зараз відіграє важливу роль у міжнародних справах і водночас перебуває під прицілом сепаратизму. Вийшовши зі складу Євросоюзу наприкінці січня 2020 року, Великобританія й сама має загрозу втрати територіальної цілісності.

Мета. Основною метою даної статті є дослідження основних осередків сепаратизму у Великобританії, його причин, форм, інтенсивності проявів та можливих наслідків для збереження цілісності держави.

Матеріали і методи досліджень. У процесі дослідження були використані наукові положення публікацій, присвячених визначенню сутності сепаратиз-

му, його причин та різновидів, а також науково-методологічні розробки О. Дмітрієвої, А. Рокосовської, Є. Даниловича та ін., присвячені вивченню проявів сепаратизму, його причин та наслідків в окремих частинах та територіях Великобританії.

У якості основних методів дослідження використовувались літературний, порівняльно-географічний, картографічний, аналізу й синтезу, аналізу контенту в медіа, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Сепаратизм у Великобританії викликаний прагненням етнічних груп, що компактно проживають на її території, до створення власних держав. Сепаратизм різної інтенсивності має місце і в частинах, що входять до її складу, й у Заморських Територіях та Коронних Землях, на які поширюється її суверенітет, але які до складу Об'єднаного Королівства не входять. Сепаратистські настрої сформувалися в *Шотландії, Північній Ірландії, Гібралтарі, Чагосі, Уельсі, на острові Мен*, однак найбільш яскраві прояви це явище має в Шотландії та Північній Ірландії.

Шотландія, маючи власний парламент, правову систему, державну церкву на сьогодні є найбільш автономною з чотирьох політико-адміністративних частин Об'єднаного Королівства. Шотландський сепаратизм сецесійний за формою прояву, його основною метою є вихід зі складу Об'єднаного Королівства і утворення незалежної країни. Причини шотландського сепаратизму, переважно, економічні, історичні та політичні. Якщо брати до уваги економічні чинники, то варто зазначити, що активізували сепаратистські настрої відкриття нафтових родовищ біля східних берегів Шотландії. Це підсилило думку про суверенітет та можливість добробуту Шотландії без Великобританії. Щодо історичних та політичних причин, які мають більш глибоке коріння, слід зазначити, що, починаючи від раннього середньовіччя й до 1707 року Шотландія була королівством незалежним і лише у травні 1707 року, на основі підписаного роком раніше Союзного договору з Англією, стала членом цього політичного союзу, а відтак – Об'єднаного Королівства, хоча вже тоді народ Шотландії цей союз не сприймав, влаштовуючи численні протести в головних містах країни. Вже тоді сформувалась доволі потужна опозиція антисоюзного характеру. На межі 19-20 ст. рух за незалежність країни активізувався, й зараз, уже в 21 столітті, відбуваються процеси, що сприяють відокремленню Шотландії. Велику підтримку серед населення має Шотландська національна партія, представники якої ведуть активну боротьбу за незалежність та час від часу ініціюють проведення референдумів щодо цього питання. Деякі члени шотландського уряду навіть заявляють, що незалежність країна може одержати уже впродовж 10 наступних років. Зокрема, під час проведеного в усіх шотландських регіонах опитування у серпні 2019 р. готовність проголосувати за незалежність від Великобританії на

черговому референдумі висловили більше 50% громадян, особливо молодь, тоді як під час референдуму у вересні 2014 року більше половини виборців не підтримали незалежність Шотландії [1]. Підсилив сепаратистські настрої і брексит, яким невдоволена Шотландія, бо не підтримує вихід з ЄС, оскільки бачить своє майбутнє у його складі. Діючий шотландський уряд наголошував на необхідності проведення чергового референдуму ще до початку 2021 року, однак прем'єр-міністр Великобританії Борис Джонсон відповів відмовою, оскільки переконаний, що референдуми «не мають особливо об'єднавчої сили для нашої країни, вони повинні відбуватися лише раз на покоління» [2]. Він бачить можливим проведення чергового референдуму не раніше 2055 року [3]. Але Шотландія не планує поступатися і вважає, що має право на вибір, і уряд готує проєкт закону про правову базу для нового референдуму про незалежність [4]. Уряд Шотландії діє активно, але виключно на правовій основі, тому шотландський сепаратизм за інтенсивністю прояву можна розцінювати як активний політичний. Противники ж незалежності вважають, що за сучасних глобалізаційних процесів та високої конкуренції більш вигідним для Шотландії є перебування у складі Великобританії, оскільки зі здобуттям незалежності внаслідок порушення економічних зв'язків з іншими частинами країни можуть виникнути різні економічні мінуси і втрати.

Прояви сепаратизму в Північній Ірландії є слабшими, ніж у Шотландії і причини його теж інші – соціокультурні, зокрема, релігійні: конфлікт між католиками, що складають більшість населення цього регіону й виступають за політичний союз Північної Ірландії з рештою Ірландії та протестантами, що називають себе ольстерцями й підтримують перебування у складі Великобританії. Католики, або як їх називали, націоналісти сформували навіть воєнізоване угруповання Irish Republican Army (IRA) – Ірландську республіканську армію (ІРА), що до 2005 року постійно воювала з британською владою та влаштовувала терористичні акти, а потім заявила про відмову від радикальних дій, припинення збройної боротьби й перехід до політичної. Щоправда діє ще партія радикалів Sinn Fein, яка є на даному етапі основним представником інтересів сепаратистів Північної Ірландії. На сьогодні ірландський сепаратизм можна розцінювати як поміркований у формі іредентизму.

Упродовж досить тривалого часу виношуються ідеї відокремлення від Великобританії та створення окремої держави Уельсу, яка вже мала свою історію незалежності. *Уельський (валлійський) сепаратизм можна назвати сецесійним за формою проявів, зумовленим релігійними, політичними та лігвістичними причинами. Його прихильники несуть ідею економічного процвітання, відродження валлійської мови, історії та культури, досягнення членства Уельсу в ООН. Рушієм подібних ідей є заснована ще в 1925 році лівоцентристська партія*

валлійських націоналістів Партія Уельсу (Plaid Cymru) та кілька невеликих партій і політичних груп, які підтримують політику валлійського націоналізму.

Слід зазначити, що для більшості валлійців більш важливим питанням було не питання незалежності, а питання розпуску англіканської церкви, яка переслідує представників поширеної в Уельсі нонконформістської форми християнства. Якщо брати до уваги політичні причини, то слід зазначити, що ще наприкінці Другої світової війни британська влада постійно робила перерозподіл повноважень, чим посилювала валлійську проблему та активізацію валлійського націоналізму. Серед однієї з причин також є визнання й надання відповідного статусу валлійській мові. З 60-х рр. минулого століття сепаратизм розвивався у двох напрямках: ненасильницький, зокрема діяло лінгвістичне товариство, яке прагнуло культурних концесій та двомовних написів і вивісок, організовувало сидячі протести та радикальний воєнізований валлійський націоналізм, представники якого (Валлійська армія, Сини Глендаура) організовували теракти, вибухи на військових об'єктах, урядових спорудах, офісах консервативної партії, підпали дач та будинків парламентаріїв консерваторського крила [5]. Зараз валлійські радикали можуть встановлювати валлійські прапори, зафарбовувати написані англійською мовою дороговкази, а за ступенем інтенсивності валлійський сепаратизм можна розцінювати як активний, хоча й не такий потужний, як шотландський.

Ще одним осередком сепаратизму є *британська колонія Гібралтар*. У період 1462-1704 рр. ця територія була частиною Іспанського королівства й у 1713 році за Утрехтським мирним договором відійшла до Великобританії, яка оголосила Гібралтар своєю колонією, хоча Іспанія не полишала спроб його повернути [6]. Сепаратизм тут проявляється у формі іредентизму і є поміркованим за інтенсивністю проявів. В його основі найбільшу роль відіграють економічні й історичні чинники. Ідеї самовизначення Гібралтару просуває заснована в 1978 році Соціалістична лейбористська партія. У ХІХ – на початку ХХ століть Гібралтар відіграв важливе економічне та військове значення, зараз – це осередок розвитку торгівлі, гравального бізнесу та економічного процвітання. Особливо активізувалися спроби Іспанії повернути Гібралтар від початку розгорнутої ООН політики деколонізації, під яку потрапляв і Гібралтар, хоча його статус так і не був змінений через унікальність розташування. Незалежним Гібралтар також не міг бути, бо згідно Утрехтського договору, міг належати лише одній із цих країн. Протести Іспанії щодо статусу Гібралтару спочатку були символічними й дипломатичними, потім був 20-річний період складних (1954 -1975рр.) стосунків, і лише після смерті іспанського диктатора Франко Великобританія й Іспанія знову почали налагоджувати діалог. А в останній день грудня 2020 року між країнами була укладена домовленість про правила після «Брекзиту», відпо-

відно до яких на територію Гібралтару поширюватиметься частина діючих у ЄС договорів, зокрема Шенгенська угода та митний режим під час товаропереvezень, що важливо для підтримки економіки Гібралтару, жителі якого не підтримують брекзит і надають перевагу перебуванню у складі Євросоюзу [7].

Осередком сепаратизму у Великобританії та предметом для суперечок між нею й Маврикієм можна розглядати *архіпелаг Чагос*. У 1968 році Маврикій мусив відмовитися від архіпелагу в обмін на незалежність, а Британія оголосила своєю заморською територією в Індійському океані й досі його контролює. Тобто, на сьогодні, фактично архіпелаг є Британською територією в Індійському океані, має важливе стратегічне значення і населяють його британські та американські військові, але до 1960 року там проживали представники народності чагос (або ілої), близько 3000 яких у 1968-1974 рр. британська колоніальна влада депортувала до Маврикію та Сейшелів, звільнивши таким чином головний острів архіпелагу Дієго-Гарсія для будівництва військової бази, яку до 2036 року арендує США. Дехто з острів'ян виїхав у пошуках кращого життя до Великобританії. Сьогодні колишнім жителям архіпелагу досі відмовляють у поверненні на Батьківщину. Незважаючи на резолюцію ООН та постанову Міжнародного суду (лютий 2019 р.), за якими, відповідно до норм міжнародного права, архіпелаг Чагос належить Маврикію [8], а також рекомендацій для Великобританії припинити управління цією групою тропічних островів, Сполучене Королівство не визнає претензій на свою адресу, ігноруючи різні встановлені терміни для припинення свого управління, хоча й зобов'язується в багаторічній перспективі передати суверенітет над Чагосом Маврикію, якщо архіпелаг «більше не знадобиться для оборонних цілей» [9]. Чагоський сепаратизм є етнічним за причинами, поміркованим за інтенсивністю проявів (переважно, у вигляді організовуваних колишніми мешканцями архіпелагу демонстрацій перед британським консульством з вимогами повернути територію до складу Маврикію) і проявляється у формі іредентизму [10].

У Ірландському морі розташоване ще одне володіння Британської корони, яке також відносять до осередків сепаратизму – *острів Мен*. Ця «диво-республіка» є цікавим і самобутнім краєм з власною символікою, гімном, другою офіційною мовою – гаельською, своїми правилами дорожнього руху, своєю валютою, яка використовується паралельно з фунтом стерлінгів. Першопоселенцями на острові були кельти, потім англо-сакси, які залишили свій слід в історії цієї території. Корінне населення острова Мен майже повністю асимільоване, хоча мешканці проявляють свою національну ідентичність, намагаючись довести, «що вони не англійці», навіть у паспортах є додаткова позначка Isle of Man (острів Мен) [11]. Але етнічний сепаратизм тут у дуже латентному стані і є більше формальністю та даниною традиціям. Тому усі вище перераховані озна-

ки незалежності вважають досить умовними, які є, швидше, туристичною атракцією, а не серйозним прагненням автономії [11].

Сепаратистські настрої проявляють і жителі *Лондона*, які відповідною петицією також заявили про своє бажання відокремитися від Великобританії і зробити Лондон незалежним, оскільки вважають його міжнародним містом, яке має залишатися в центрі Європи [12]. Варто також згадати *корнуольський сепаратизм*, який проявляється у формі автономії і є поміркованим за формою проявів, головною націоналістичною силою тут є партія «Сини Корнуола». Рух за підтримку створення самостійного уряду існує в *Англії*, оскільки ця складова Великобританії залишилась єдиною з чотирьох частин, яка не має власного парламенту й уряду, їх функції виконують парламент і уряд Великобританії, тоді як Шотландія, Уельс і Північна Ірландія все це мають своє. *На Шетландських островах* – своя історія, культура, економіка, їх жителі є носіями гельської мови, розвинене самоуправління, а представник британської монархії на островах виконує лише церемоніальні функції. У 2008-2011 рр. на одному з Шетландських островів – Форвіку Гольм, заселеному представниками форвежської мікронації, була проголошена *держава Форвік* зі своєю законодавчою базою. Особливий політичний і фінансовий клімат панує і на території з самостійним управлінням *Гернсі*, що в складі Нормандських островів, в обігу використовують власну валюту – гернсійський фунт. Ще один, найбільший з Нормандських островів, *Джерсі*, хоча і є Коронним володінням Британської корони, як і Гернсі, Мен та Форвік, але не є частиною Великобританії, він має власний парламент і перебуває під захистом Великобританії. Певні сепаратистські настрої прослідковуються і в *Йоркширі*, який називають найбільш англійським з усіх англійських графств, з місцевою діалектикою, ландшафтами, своєю історією незалежності. У найменшому графстві *остріві Вайт (Уайт)* також існує рух за надання йому статусу, схожого зі статусом острова Мен. Як бачимо, Великобританія «страшенно далека від «єдності сім'ї» [1].

Висновки. Отже, не всі 4 частини, 14 Заморських Територій, 3 Коронні Землі, які мають власну історією, мовні, релігійні, політичні відмінності, бачать своє спільне майбутнє з Великобританією. Шотландія, Уельс і Північна Ірландія є прихильниками членства в ЄС, натомість представники Англії підтримали вихід країни зі складу Євросоюзу. Час від часу відбуваються референдуми щодо незалежності в Шотландії; більш поміркованими є прояви сепаратизму в Уельсі, Північній Ірландії, Англії, інших територіях країни, на які поширюється її суверенітет. За формою прояву у регіонах Великобританії переважає сепаратизм сецесійний та іредентизм, корнуольський має форму автономії. Країні доводиться протистояти цілій низці проблем, пов'язаних із сепаратизмом.

Література

1. Опитування: Шотландці готові підтримати на референдумі незалежність. [Електронний ресурс]. <https://www.dw.com/uk/опитування-шотландці-готові-підтримати-на-референдумі-незалежність/a-49894935>
2. Джонсон відмовляє Шотландії в новому референдумі, каже «раз на покоління» [Електронний ресурс]. <https://www.dw.com/uk/dzhonson-vidmovliaie-shotlandii-v-novomu-referendumi-kazhe-raz-na-pokolinnia/a-56119320>
3. Дмитрієва О. Борис Джонсон: Второго референдума для Шотландии не будет до 2055 года. [Електронний ресурс]. <https://rg.ru/2021/01/04/boris-dzhonson-vtorogo-referenduma-dlia-shotlandii-ne-budet-do-2055-goda.html>
4. Рокосовська А. Шотландия планирует провести новый референдум о независимости. [Електронний ресурс]. <https://rg.ru/2020/09/03/shotlandiia-planiruet-provesti-novyj-referendum-o-nezavisimosti.html>
5. Валлийский сепаратизм; борьба за независимость Уэльса. [Електронний ресурс]. <http://www.conflictologist.org/valliiskij-separatism.htm>
6. Гибралтар – заморская территория Великобритании в Испании. [Електронний ресурс]. <https://espanarusa.com/ru/pedia/article/169308>
7. Данилович Е. Великобритания и Испания уладили спор о статусе Гибралтара. [Електронний ресурс]. <https://www.dw.com/ru/velikobritaniya-i-ispaniya-uladili-spor-o-statuse-gibraltara/a-56106281>
8. Международный Суд ООН: Великобритания должна немедленно прекратить управление архипелагом Чагос. [Електронний ресурс]. <https://news.un.org/ru/story/2019/02/1349802>
9. Британия не отдает острова в Индийском океане. Ее обвиняют в колониализме. [Електронний ресурс]. <https://www.bbc.com/russian/features-50515123>
10. Острова Чагос: когда Британия потеряет свою последнюю колонию. [Електронний ресурс]. <https://www.dw.com/ru/острова-чагос-когда-британия-потеряет-свою-последнюю-колонию/a-51403327>
11. Острів Мен. [Електронний ресурс]. <https://brodiahy.org.ua/world-as-we-see/ostriv-men.html>
12. Британський сепаратизм: лондонці хочуть відокремлення від Великобританії. [Електронний ресурс]. http://24tv.ua/britanskiy-separatizm-londontsi-hochut-vidokremleniya-vid-velikobritaniyi_n699188

Summary

Filonenko I.M., Ripa V.M. **Separatism in Great Britain: characteristics of the main centers.**

The United Kingdom has to deal with a number of issues related to separatism. After leaving the European Union at the end of January 2020, it itself is in danger of losing its territorial integrity. Separatism of varying intensity takes place both in its constituent parts and in the Overseas Territories and Crown Lands, to which its sovereignty extends. Separatist sentiment has developed in Scotland, Northern Ireland, Wales, Gibraltar, the Chagos archipelago, the Isle of Man, Forwick Holm (Shetland Islands), the Channel Islands, Guernsey and Jersey, but the most pronounced is in Scotland and the North.

Active Scottish separatism is secession in form, driven primarily by economic, historical and political reasons. Manifestations of separatism in Northern Ireland are weaker than in Scotland, it is moderate in the form of irredentism, due to socio-cultural, in particular, religious factors. Separatism in the British colony of Gibraltar manifests itself in the form of irredentism and is moderate in intensity, the causes – economic and historical factors. Chago separatism is ethnic for reasons, moderate in intensity, in the form of irredentism. Welsh (Welsh) separatism aims to create a separate state of Wales, it is due to religious, political and linguistic reasons and is secession in form. Ethnic separatism on the Isle of Man is in a very latent state. The separatist sentiments are also ex-

pressed by the people of London, who have also stated in a petition that they wish to secede from Great Britain and make London independent.

Cornish separatism, a movement to support the formation of an independent government in England, on one of the Shetland Islands – Forwick Holm, the islands of Guernsey and Jersey, which are part of the Channel Islands, in Yorkshire and the Isle of Wight (White).

Key words: *separatism, Great Britain, secession, irredentism, autonomy*

УДК 551.58:33

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4782633>

Холявчук Д.І., Шкаєва Д.І.

ДИНАМІКА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

У статті аналізується динаміка людського розвитку у розрізі адміністративних областей України упродовж 2004-2019 рр. Визначені основні просторо-часові особливості розподілу значень індексу людського розвитку та його компонент. За допомогою кластерного аналізу визначені області із однотипним розподілом значень ІЛР. На підставі визначених особливостей ідентифіковано найвразливіші регіони за соціально-економічним та фізико-географічним районуванням. Інтерпретовані кліматичні зміни для регіонів з різним рівнем людського розвитку та його динаміки. Визначено, що до найнестабільніших регіонів відносно до динаміки ІЛР та кліматичної мінливості належать області у межах Українських Карпат та південностепової підзони. На підставі кліматичних прогнозів глобальних і регіональних моделей ідентифіковано можливі наслідки глобальних кліматичних змін на соціальну і економічну складову розвитку українського суспільства.

Ключові слова: *індекс людського розвитку, соціально-економічна вразливість, глобальні кліматичні зміни, кліматичні прогнози, Україна.*

Постановка проблеми і формулювання мети. Глобальні кліматичні зміни визнані однією з найважливіших проблем розвитку, що стоять перед людством. Дедалі більше досліджень засвідчують, що зміна клімату безпосередньо впливає на соціальний, економічний та загалом людський розвиток держав [17, 18, 23, 29 34]. Тому боротьба зі зміною клімату стала одним із ключових пріоритетів глобального розвитку. Так, боротьба зі змінами клімату та їх наслідками, зменшення вразливості та адаптація до швидких кліматичних змін належить до Стратегічних Цілей Розвитку до 2030 року, укладених Генеральною Асамблеєю ООН [35].

© Холявчук Д.І., Шкаєва Д.І., 2021.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: March 30, 2021;

Final revision: April 25, 2021; Accepted: May 15, 2021.